Ngatidzidzei ChiShona

Bumbiro idzva redzidzo

FOMU 3

Bhuku romudzidzisi

For more details about this book visit your nearest bookshop or our offices,
4th Floor Cabs Centre
74 Jason Moyo
Cnr Jason Moyo & 2nd Street
Tel: 0242 771 406
WhatsApp
+263788954870 /

Enitah Murava Dube

Ngatidzidzei ChiShona | Fomu 3

Ngatidzidzei ChiShona

Danho reChitatu

Bhuku remudzidzisi

Enitah Murava Dube

SECONDARY BOOK PRESS
Anchors of the schools curricula

Zviri Mukati

Chitsauko 1 Nharaunda Dzedu 1

A. Nzwisiso nepfupiso 1
B. Zvirungamutauro: Madimikira 1
C. Misambo yemutauro: Chiramu 2
D. Dudziramutauro: Zita/mazita 2
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Kushandisa zvimiso .. 3
F. Rondedzero yetsamba 3

Chitsauko 2 Nhaka 5

A. Nzwisiso nepfupiso 5
B. Zvirungamutauro: Kutsanangura tsumo 5
C. Misambo yemutauro: Mutauro wezvieraera zvaVaShona 6
D. Dudziramutauro: Kupa mienzaniso yemazita 7
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Batanidzo yemazwi... 7
F. Rondezero yetsananguro 7

Chitsauko 3 Tsika Dzekuwanana 9

A. Nzwisiso nepfupiso 9
B. Zvirungamutauro: Madimikira 9
C. Misambo yemutauro: Nhetembo dzinoshandiswa pakupfimbana pakati pemukomana nemusikana 9
D. Dudziramutauro: Mipanda yemazita 9
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Zvirevo 10
F. Rondedzero yenhetembo 10

Chitsauko 4 Zvinamato 12

A. Nzwisiso nepfupiso 12
B. Zvirungamutauro: Fananidzo 13
C. Misambo yemutauro: Kupfimbana 13
D. Dudziramutauro: Nzira dzekuisa mazita mumipanda 13
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Kuumbwa kwemazwi.. 14
F. Rondedzero: Manyorerwe etsamba 14

Chitsauko 5 Kuviga Mufi Asingazikanwi 15

A. Nzwisiso nepfupiso 15
B. Zvirungamutauro: Kuzadzisa tsumo 15
C. Misambo yemutauro: Tsvingu 16
D. Dudziramutauro: Zvisazitasingwi 16
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Kutora kwemazwi.... 16
F. Mukana wedu: Chati 17

Chitsauko 6 Kuchengetedzwa Kwevechidiki 19

A. Nzwisiso nepfupiso 19
B. Zvirungamutauro: Kuzadzisa zvirevo neenzaniso 20
C. Misambo yemutauro: Chivhevhano 20
D. Dudziramutauro: Chidudzirazita - Chiratidzi 20
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Batanidzo nepatsanuro yemazwi 21
F. Rondedzero yetsananguro 21

Chitsauko 7 Mukondombera 22

A. Nzwisiso nepfupiso 22
B. Zvirungamutauro: Tsumo 23
C. Misambo yemutauro: Matekero ehari yedoro 23
D. Dudziramutauro: Chipauro (Chidudziramazita) 24
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Kumhan’ara nyaya ... 24
F. Rondedzero yetsananguro 24

Chitsauko 8 Mibatanidzwa Yezvendufu 26

A. Nzwisiso nepfupiso 26
B. Zvirungamutauro: Nyaudzosingwi 27
C. Misambo yemutauro: Kubata maoko 27
D. Dudziramutauro: Chipauro (Chidudzirazita) 27
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Kubatanidza mazwi 27
F. Rondedzero inotanga nemazwi akapiwa 27

Chitsauko 9 Madzinza Evanhu 29

A. Nzwisiso nepfupiso 29
B. Zvirungamutauro: Fananidzo 30
C. Misambo yemutauro: 30
D. Dudziramutauro: Mhando dzemadzitsi ezvipauro .. 30
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Zviperengo 30
F. Rondedzero: Detembo redzinza 31

Chitsauko 10 Dzokororo Yekutanga Kwegore 65

Bepa Rekutanga: Rondedzero, Nzwisiso nePfupiso 32

Bepa Rechipiri: Zvirungamutauro, Misambo yemutauro ne Mutauro 32

Chitsauko 11 Kuenzaniswa Kwemikana 36

A. Nzwisiso nepfupiso 36
B. Zvirungamutauro: Kuumba nyaudzosingwi dzine nhengo dzemiviri 36
C. Misambo yemutauro: Chiroora 37
D. Dudziramutauro: Chinan’anuri/Chisarudzi 37
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Mazita anopikisana . 38
F. Rondedzero yemubvunzo 38

Chitsauko 12 Kushandira Mhuri 40

A. Nzwisiso nepfupiso 40
B. Zvirungamutauro: Tsumo 40
C. Misambo yemutauro: Chinyarikani............................41
D. Dudziramutauro: Chirevauwandu 41
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Kugadzira zvirevo zvakashata............................41
F. Mukana wedu: Tsvakurudzo............................42

Chitsauko 13 Mwaka Yegore............................43

A. Nzwisiso nepfupiso 43
B. Zvirungamutauro: Tsumo nemadimikira 43
C. Misambo yemutauro: Chibhende............................44
D. Dudziramutauro: Chirevamwene............................44
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Kumhan'ara zvirevo 44
F. Mukana wedu: Mitauro yemuAfrica 45

Chitsauko 14 Mifananidzo............................46

A. Nzwisiso nepfupiso 46
B. Zvirungamutauro: Tsumo, fananidzo nendevo 46
C. Misambo yemutauro: Chicheche............................47
D. Dudziramutauro: Mhando dzemidzi yezviito 47
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Kutapa nekumhan'ara mashoko............................48
F. Rondedzero yenhetembo 48

Chitsauko 15 Zvibatiso Mumatunhu............................49

A. Nzwisiso nepfupiso 49
B. Zvirungamutauro: Mazita emadunhurirwa............................49
C. Misambo yemutauro: Zviera 50
D. Dudziramutauro: Mazita............................51
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Batanidzo nepatsanuro yemazwi............................51
F. Rondedzero yetsamba............................5

Chitsauko 16 Upfumi Hwenyika 53

A. Nzwisiso nepfupiso 53
B. Zvirungamutauro: Nyaudzosingwi 53
C. Misambo yemutauro: Musambo weChizukuru 54
D. Dudziramutauro: Zvindori 54
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Kushandisa vara guru 55
F. Rondedzero yepfungwa 55

Chitsauko 17 Mitemo Mitsva MuZimbabwe............................56

A. Nzwisiso nepfupiso 56
B. Zvirungamutauro: Madimikira............................56
C. Misambo yemutauro: Kutaura kunotarisirwa............................57
D. Dudziramutauro: Mhando dzemidzi yezviito 57
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Kushandisa nhapamazwi 58
F. Mukana wedu: Tsvakurudzo............................58

Chitsauko 18 Zvinovaraidza Vanhu 59

A. Nzwisiso nepfupiso 59
B. Zvirungamutauro: Fananidzo............................60
C. Misambo yemutauro: Musambo wechisahwira 60
D. Dudziramutauro: Mhando dzemidzi yezviito 60
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Kubatanidza zvirevo............................60
F. Mukana wedu: Tsvakurudzo yemitambo............................61

Chitsauko 19 Njodzi/Tsaona 63

A. Nzwisiso nepfupiso 63
B. Zvirungamutauro: Tsumo 63
C. Misambo yemutauro: Chitorwa 63
D. Dudziramutauro: Zviranduriro zvezviito 63
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Mazwi echizvino zvino/Chisiren'i 64
F. Mukana wedu: Tsvakurudzo............................64

Chitsauko 20 Dzokororo Yepakati Pegore 65

Bepa Rekutanga: Rondedzero, Nzwisiso nePfupiso 65

Bepa Rechipiri: Zvirungamutauro, Misambo, Yemutauro neMutauro 66

Chitsauko 21 Kuzvitonga Kuzere 67

A. Nzwisiso nepfupiso 67
B. Zvirungamutauro: Nyaudzosingwi 68
C. Misambo yemutauro: Manzwire avanhu 68
D. Dudziramutauro: Zviito............................68
E. Kunyora ChiShona chakanaka: 68
F. Mukana wedu: Tsvakurudzo............................69

Chitsauko 22 Mapishapisha............................70

A. Nzwisiso nepfupiso 70
B. Zvirungamutauro: Tsumo dzinoreva zvakanaka 71
C. Misambo yemutauro: Musambo wechivhevhano............................71
D. Dudziramutauro: Zvivanduriro............................71
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Patsanuro nebatanidzo yemazwi pazviitogama............................71
F. Mukana wedu: Kunyora nhetembo 71

Chitsauko 23 Kutumira Mashoko 72

A. Nzwisiso nepfupiso 73
B. Zvirungamutauro: Fananidzo............................73
C. Misambo yemutauro: Musambo weChinyarikani............................73
D. Dudziramutauro: Zviranduriro zvezviito 73
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Kubatanidza mazwi 73
F. Mukana wedu: Magirafu............................74

Chitsauko 24 Kugova Nhaka....................................75

A. Nzwisiso nepfupiso 75
B. Zvirungamutauro: Kuumba tsumo dzine mazwi apiwa..76
C. Misambo yemutauro: Kubata maoko parufu 76
D. Dudziramutauro: Zviranduriro zvezviito zvakavirikidzana 76
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Kumhan'ara................77
F. Rondedzero: Hurukuro..77

Chitsauko 25 Mashura Nezviratidzo 79

A. Nzwisiso nepfupiso 79
B. Zvirungamutauro: Mazwi anonyorwa zvakanaka 80
C. Misambo yemutauro: Musambo wechibhende........80
D. Dudziramutauro: Zviratidzanguva................................80
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Sungawirirano yemazwi 81
F. Mukana wedu: Rondedzero yemufananidzo 81

Chitsauko 26 Nyaya Dzinotapira..............................82

A. Nzwisiso nepfupiso 82
B. Zvirungamutauro: Kuronga tsumo dzakapesaniswa.... 82
C. Misambo yemutauro: Musambo wechiramu 83
D. Dudziramutauro: Zvidudzirazviito 83
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Zviumbazwi zveranduro 83
F. Mukana wedu: Darapfungwa...84

Chitsauko 27 Ngatishaurei 85

A. Nzwisiso nepfupiso 85
B. Zvirungamutauro: Fananidzo..85
C. Misambo yemutauro: Mutauro wenzveura 86
D. Dudziramutauro: Zvidudzirazviito 86
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Mazwi anoreva zvakawanda 87
F. Rondedzero yetsananguro 87

Chitsauko 28 Matare Edzimhosva............................89

A. Nzwisiso nepfupiso 89
B. Zvirungamutauro: Madimikira..89
C. Misambo yemutauro: Manzwiro emutauri 89
D. Dudziramutauro: Zvidudzirazviito 89
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Kupidigura zvirevo..89
F. Mukana wedu: Tsvakurudzo yemhosva 90

Chitsauko 29 Kudyidzana Muhindaneti 91

A. Nzwisiso nepfupiso 91
B. Zvirungamutauro: Mazitaumbiridzwa..........................91
C. Misambo yemutauro: Chiroora 92
D. Dudziramutauro: Dzokororo yezvidudziramazita 92
E. Kunyora ChiShona chakanaka: Zvimwe zviperengo zvinonetsa 93
F. Mukana wedu: Tsvagurudzo...93

Chitsauko 30 Dzokororo Yekupera Kwegore

Bepa Rekutanga: Rondedzero, Nzwisiso nePfupiso 94

Bepa Rechipiri: Zvirungamutauro, Misambo, Yemutauro neMutauro 94

CHITSAUKO 1: NHARAUNDA DZEDU

Zvinangwa zvechitsauko

Panoperera chitsauko, mudzidzisi ona kuti vadzidzi vokwanisa:

- kutsanangura ukama pakati pevanhu vaviri.
- kutsanangura zvakakoshera kuchengetedza nharaunda.
- kudoma zvakashatira kusachengetedza nharaunda zvakanaka.

A. Nzwisiso nepfupiso: Kuparadzwa nekuchengetedzwa kwenharaunda

Mhinduro

1. Shumba
2. sekuru nemuzukuru
3. Madhlovhu
4. kutema miti / kuvhima (vachipisa masango) / kukorokoza / kuisa mishonga mumadziva / kurasa mapepa pese pese.
5. kutevedzeera zvinoita kuti nharaunda igare yakachena / kutsvaga nzvimbo dzekurasira marara.
6. (a) haasisina miti.
   (b) kuneta nazvo / Kuchembera.
   (c) hari yedoro.
7. Chikomo Zorai.
8. kusunga vanotema miti / kusimbisa vanhu kuti vasaparadze masango.

   Pfupiso
   - VaGondo naVaMushayi vanokurukurirana nezvekuchengetedza nharaunda.
   - vaisimbotema huni vese asi VaGondo voti zvinoparadza nharaunda.
   - vanojekesera VaMushayi mitemo yeEMA yekusunga vanoparadza nharaunda.
   - VaMushayi vanopikisa vachiti kutema miti, kukorokoza nekuvhima ndiyo ndaramo yevatema.
   - VaGondo vanokurudzira kuchengetedza mhuka, masango nemadhamu.
   - kuparadzwa kwechikomo Zorai, umbavha, kusagadzikana kwevanhu nezvirwere zvakakonzerwa nechikorokoza.
   - kurudziro yekuchengetedza upfumi nekusarasa marara mumadhorobha.

Zvibodzwa

Pfungwa huru	(7)
Kusashandisa zvirungamutauro.	(1)
Kuyerera kwepfungwa.	(1)
Ndima imwe chete.	(1)
Zvose	(10)

B. Zvirungamutauro: Kutsanangura zvinoreva madimikira

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi vachadoma madimikira.
2. Vachatsanangura zvaanoreva.
3. Vachaashandisa muzvirevo.

CHITSAUKO 2: NHAKA

Zvinangwa zvechitsauko

Panopera chitsauko chino mudzidzisi ona kuti vadzidzi vokwanisa:

- kutsanangura kuti chii chinonzi nhaka.
- kujekesa mapato enhaka vachipa zviga nezvierwa mukugadzwa kwenhaka.
- kurondorodza zvitendero zvinobata vanhu pakugadzwa kwenhaka.
- kuzvikoshesa kuti vadade nezvavari uye kuva zvizvarwa zvezimbabwe nemutsika dzavo.
- kukwanisa kupindura mibvunzo nemhinduro dzizere.
- kupfupisa nyaya.
- kutsanangura nzira dzokuisa nadzo mazwi mumipanda.

Maitirwo echidzidzo

1. Hurukuro pakati pemudzidzisi nevana vachitaurirana maitirwo enhaka munharaunda dzavo.
2. Vadzidzi vachaverenga ndima yenzwisiso.
3. Vadzidzi vachapindura mibvunzo mumabhuku avo.

Mhinduro

1. Kutora mukadzi wemufi/chinzvimbo/pfuma yemufi.
2. Voukama, vemutupo weafa, vazukuru vana vehanzvadzi dzomufi, vanatete hanzvadzi dzomufi nevanun'una vemufi.
3. Ainzi ndibaba.
4. ((a) mashura
   (b) kupihwa nhaka
   (c) kugova nhaka uchiri mupenyu kuitira vanoda kutora pfuma nechisimba.
   (d) vanoita zvakaipa
   (e) kudzvanyirira/ kutorera vamwe pfuma
5. kuti vabate chokwadi kuti ndiyani apisira guva pakati pemukadzi/ mwanasikana.
6. muzukuru aigara nhaka asi vana vainzi havasi vake, vana vaaiita nemukadzi wenhaka vaitora zita remhuri yemufi.
7. Pfupiso
   - nhaka kutora mukadzi, pfuma yemufi.
   - paitanga kurohwa guva zvichitungamiririrwa nasahwira.
   - mukadzi / mwanasikana aipisa guva akaita bonde guva risati rarohwa.
   - vazukuru, munun'una, tete vaipinda mudariro kuti vapihwe mvura/nhaka.
   - mukoma aisagara nhaka
   - nhasi uno vanhu vonyora wiri kuti pasave nekurwira pfuma.
   - mukadzi akafa zvinhu zvinotorwa nehama dzake ikasagovewa zvakanaka anopfuka.
   - nhaka inogovewa kwaitwa nyaradzo.

B. Zvirungamutauro: Kutsanangura tsumo

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi vadome tsumo.
2. Vadzidzi vatsanangure zvinorehwa netsumo.
3. Kuita basa mumabhuku.

CHITSAUKO 3: TSIKA DZEKUWANANA

Zvinangwa zvechitsauko

Panoperera chitsauko chino mudzidzisi ona kuti vadzidzi vava kugona:

- kutsanangura zvinokonzera kurambana mudzimba.
- kubuditsa zvingaitwe kuderedza rambano muvanhu.
- kupindura mibvunzo yenzwisiso nekunyora pfupiso.
- kutsanangura mashandisirwe esungawirirano pakuisa mazita mumipanda.
- kudetemba nenzira inonyevenutsa hwanzvo.

A. Nzwisiso nepfupiso: Tsika dzekuwanana

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavadome nzira dzekuwanana dzavanoziva mumagariro avo munharaunda.
2. Vadzidzi ngavadome zvakanakira nzira dzavadoma.
3. Vadzidzi ngavaverenge ndima yenzwisiso vagopindura mibvunzo inotevera.

Mhinduro

1. kutema ugariri/ kuzvarira/ kuganha/ chimhurira/ musengabere/ mukadzi wengozi/ chigadzamapfihwa/ bondwe/ chitsaramvi/ mukumbo/ kubvunzira.
2. kugarira vana.
3. kuzvarira/ musengabere/ mukadzi wengozi.
4. barika/ kubvunzira
5. Tsananguro yendevo:
   (a) hapana anoziva matambudziko anoitika mudzimba kusara kwevaviri varimo.
   (b) munhu anoita seane unhu / tsika dzakanaka kana achiri kupfimba kana kunyengerera asi unhu hwake chaihwo hunozobuda vave mumba.
   (c) dzisingazikanwe nemukadzi kana mhuri nehama.
   (d) kushinga/ kufira nechemumoyo.
   (e) kusagutsikana nemukadzi umwe chete/ kuda vakadzi vakawanda.
6. chipfambi/ vakadzi vazhinji vave kuzvienzanisa nevarume/ varume havasi kugutsikana nemukadzi umwe chete/ kuipa kwezvirwere/ kusazvibata pakati pewanano varume vachinochaya mapoto mumabasa/ kuparadzaniswa mukushanda kwavo.
7. Pfupiso
   - kurambana kwanyanya, kare wanano yaikosheswa.
   - nzira zhinji dzekuwanana dzekare dzave kusungisa.
   - vanhu voita maparika nekuda kwedandemutande reruzivo.
   - kurambana kwokonzerwa nechipfambi nezvirwere.
   - kuziva kodzero kwevakadzi.
   - kuwandisa kwevakadzi kwokonzera maparika akavanzika.
   - kuparadzaniswa nekushanda.
   - tsika dzewanano dzaiitwa pachinyakare hadzichatevedzwi saka vanhu vonyanya kurambana.

CHITSAUKO 4: ZVINAMATO

Zvinangwa zvechitsauko

Panoperera chitsauko chino, mudzidzisi ona kuti vadzidzi vave kukwanisa:

- kutsanangura zvinoreva midzimu, mhondoro nemasvikiro.
- kutsanangura kukosha kwemidzimu, mhondoro nemasvikiro
- kujekesa mapirirwo aiitwa pasichigare.
- kupindura mibvunzo yenzwisiso yabuda mundima.
- kutsanangura chiratidzi nemaumbirwo acho
- kunyora rondedzero inobuditsa kukosha kwemhondoro, midzimu nemasvikiro.

A. Nzwisiso nepfupiso: Mhondoro nemasvikiro enyika yeZimbabwe

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavatsanangure zvavanoziva pamusoro pemhondoro nemasvikiro.
2. Vadzidzi ngavadome mhondoro dzenyika yemuZimbabwe uye kukosha kwemhondoro idzi pahondo yerusununguko rwenyika.
3. Vadzidzi ngavaongorore mufananidzo wakapiwa mubhuku vatsanangure zvavanoziva pamusoro pemufananidzo uyu.
4. Kuverenga ndima yenzwisiso nekupindura mibvunzo inotevera pasi payo.

Mhinduro

1. vaShona vanotenda kumweya yevashakabvu / vadzimu.
2. chiKristu/ chiMoziremu
3. Musikavanhu/ Zame/ Mwari/ Nyadenga/ Chikara/ Samasimba / Wedenga/ Musiki
4. Kutsanangura ndevo:
   (a) mudzimu – mweya wasekuru, baba, mai, tete vakafa.
   (b) mhondoro – mudzimu mukuru
   (c) chembere dzaguma ura- dzisingachazvari/ dzisingachaiti vana/ dzisingachateveri
   (d) Gombwe- svikiro renyika
5. Midzimu ndiyo yaitaura nhunha dzevanhu kuna Zame/ vaifambisa mashoko pakati paMwari nevanhu
6. Chaminuka/ Kaguvi/ Nehanda
7. Pfupiso
   - VaShona vanotenda kuvadzimu.
   - munhu akafa mweya wake unotaririra mhuri.
   - nyika yeZimbabwe ine mhondoro dziinoti Chaminuka, Nehanda naKaguvi.
   - mazuvano vanhu vonamata chiKristu nechiMoziremu.
   - Mwari aivako varungu vasati vauya.
   - midzimu yaifambisa mashoko pakati pevanhu naMwari.
   - pazvese zvavaiita, kufara/ kusuwa/ kutenda, VaShona vaitaura nemidzimu.
   - Paiitwa mabira ekuti midzimu itaure nevanhu nekunaisa mvura.
   - kugadzwa/ kubviswa pachigaro/ kurangwa kwaiitwa nemhondoro nekudaro hadzaifanira kutsamwa.

CHITSAUKO 5: KUVIGA MUFI ASINGAZIKANWI

Zvinangwa zvechitsauko

Panoperera chitsauko chino, mudzidzisi ona kuti vadzidzi vave kukwanisa:

- kutsanangura zvinoitwa parufu.
- kubudisa zvipeto zvinoitwa panenge pafa mutorwa asina hama.
- kuvandudza umhizha hwokunyora ChiShona chakanaka vachishandisa zvirungamutauro.
- kupindura mibvunzo yenzwisiso neChiShona choga.
- kutsanangura maumbirwo ezvisazitasingwi nebasa razvo.
- kunyora pfupiso yenyaya yamaverenga.

A. Nzwisiso nepfupiso

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavatsanangure zvinoitwa pakuvigwa kwemufi.
2. Vadzidzi ngavaverenge ndima.
3. Vadzidzi ngavabatsirane kupindura mibvunzo yenzwisiso.
4. Kunyora basa mumabhuku.

Mhinduro

1. mutorwa munhu asiri weukama nemi asina rudzi nemi vagari venzvimbo
2. munhukadzi uye mutorwa.
3. sahwira, mambo, jinda ramambo kana mumwe wemudunhu ane mutupo vemutorwa
4. pfungaidzo.
5. (a) munhu afa anofanira kuremekedzwa.
   (b) rinda/ bwiro.
   (c) kakomba kanocherwa kutaridza pachaiswa mufi.
   (d) panoiswa mufi achinovigwa/ panotakurirwa chitunha.
6. mubani pasi pemushavi kana mukute.
7. aingoonekwa nebvute mumba.
8. zvaiera kuvaburitsa nemusoro.
9. Pfupiso
   - vatema vanokoshesa mufi nekumuviga zvakanaka nemutsa.
   - vatorwa nevakadzi vainetsa kuviga.
   - kuviga mutorwa kwaitungamirirwa namambo/ sahwira/ vane mutupo umwe naye.
   - paiurawa mombe inonzi nhevedzo, neyenyama pfungaidzo.
   - vacheche, madzimambo, vanhu vemhuri uye vatorwa vaive nenzvimbo dzavaivigwa.
   - munhu azviuraya/ afa nenhumbu aisabuditswa mumba nemusoro.
   - kana munhu afa neshungu mambo aituka/ kutsiura mufi kuti asaenda nechigumbu.
   - kana mufi akasavigwa zvakanaka anopfuka.

B. Zvirungamutauro: Kuzadzisa tsumo

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi vataridze nekudoma tsumo dzavanoziya.
2. Vadzidzi ngavatsanangure tsumo.
3. Vadzidzi ngavazadzise zvidimbu zvetsumo dzakapihwa.

CHITSAUKO 6: KUCHENGETEDZWA KWEVECHIDIKI

Zvinangwa zvechitsauko

Panopera chitsauko chino mudzidzisi ona kuti vadzidzi vave kugona:

- kutsanangura chinonzi kodzero
- kuchengeta kodzero dzavo zvisina kumbunyikidzwa ivo vachizvichengeta vari pasi pemutemo.
- kuvakiridza rudo, tsika, uye ruzivo pakudada neChiShona somutauro wavo.
- kunyurura mhinduro dzine hudzamu mukupindura mibvunzo yenzwisiso.
- kushandisa fananidzo neenzaniso zvakakodzera.

A. Nzwisiso nepfupiso: Kuchengetedzwa kwevechidiki

Maitirwo echidzidzo

1. Hurukuro ngaiitwe pakati pemudzidzisi nevadzidzi pamusoro pekodzero dzevadiki.
2. Vadzidzi ngavatsanangure zvakanakira uye zvakaipira kuvepo kwekodzero dzevadiki.
3. Kuverenga ndima yenzwisiso nekupindura mibvunzo.

Mhinduro

1. Kodzero yedzidzo/ kuziva kwawakabva/ yechokudya/ chokupfeka/ utano/ kunzwikwa/ kuzorora/ kuchengetwa kubva mukushungurudzwa/ kubatwa zvakafanana/ kudiwa nevaugere navo uyewo kuremekedzwa.
2. Child Line/ FAWEZ/ Victim Friendly Unit/ Regai Dzive Shiri
3. (a) Zvinhu zvinovatambudza asi zvisingagadzirike.
   (b) mwana azviitire sarudzo yake, chero ozopinda mudambudziko hapana waanopomera/ munhu haana waanupomera pasarudzo yaanenge azviitira.
   (c) mwana anoguma kuwana zvese zvaanoshuvira kana mai vake vafa.
   (d) kushungurudzika nekuda kwekutambudzwa.
4. (a) vasangana nematambudziko
   (b) kuzvirwadzisa kana kuzvipinza mumatambudziko nesarudzo yako.
5. Regai Dzive Shiri/ Victim Friendly Unit
6. Pfupiso
   - kodzero dzevana dzinokosheswa
   - kudoma kodzero.
   - kodzero yekuziva kwavanobva nekutora chitupa.
   - kuchengetwa zvakafanana nekupinzwa chikoro, chero nherera.
   - vabereki vatengere vana zvavanoshuvira.
   - vasavasarudzire vanhu vekuroorana navo.
   - vana vemazuvano vatsiurike nekuwirirana nevamwe.
   - vana vawaniswe chikafu nekuteererwa.
   - masangano anomiririra kodzero dzevana nekucherechedza kubatwa chibharo.
   - vana vaite sarudzo dzakanaka nekuita tsika dzinotarisirwa kuti vasasangane nematambudziko.

CHITSAUKO 7: MUKONDOMBERA

Zvinangwa zvechitsauko

Panoperera chitsauko chino, mudzidzisi ona kuti vadzidzi vave kugona:

- kutsanangura kuti shuramatongo chii.
- kujekesa matambudziko anokonzerwa nechirwere cheshuramatongo.
- kutsanangura kuriritirwa kunoitwa varwere veshuramatongo munyika yeZimbabwe.
- kupindura mibvunzo yenzwisiso neChiShona chizere.
- kutsanangura mabasa ezvipauro.
- kunyora pfupiso yendima nemazwi asingadariki makumi mashanu.

A. Nzwisiso nepfupiso: Kuriritirwa kwevarwere

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavaongorore mufananidzo wapiwa mubhuku revadzidzi vagotaurirana zviri kubudiswa pamufananidzo uyu.
2. Vadzidzi vatsanangure kukosha kwekuriritira varwere veshuramatongo uye kubatsirwa kwavangaitwe nehama neshamwari kuti vave neupenyu hwakareba mushure mekubatwa nehutachiona.
3. Kuverenga ndima yenzwisiso.
4. Mudzidzisi kurukura nevadzidzi pamusoro pezviga zvekunyora pfupiso, vadzidzi vagonyora pfupiso mumabhuku avo.

Mhinduro

1. Shuramatongo inoreva chirwere chinouraya, zita iri rakapiwa nekuda kwekuuraya kwaiita chirwere ichi misha ichisara isisina munhu rave dongo.
2. AIDS Levy
3. Social Welfare
4. Nherera/ chembere /varwere
   Nherera dzisina anochengeta dzinoiswa kuSocial Welfare.
   Chembere dzinopiwa mari yemudyandigere nepekugara.
   Varwere vanopiwa mishonga pachena.
5. Kutsanangura ndevo dzabuda mundima:
   (a) chirwere chiinorwadza uye chisingarapike zvekuti munhu abatwa nacho chinomushungurudza
   (b) kubatwa nechirwere
   (c) mikana inopiwa kune vasingagone kuishandisa.
6. (a) nhubu
   (b) afa/ ashanduka
7. Childline/ Regai Dzive Shiri/ Victim Friendly Unit/ Capenaum
8. Pfupiso
   - shuramatongo inouraya, hairapike.
   - kutevedza kunwa mapiritsi kana wabatwa nechirwere.
   - Hurumende inotenga mishonga inopiwa varwere pachena.
   - nherera dzine chirwere nedzisina dzinopiwa chikafu nekuendeswa kuchikoro neCapenaum ,Regai Dzive Shiri, Social Welfare uye makereke.
   - kuchengetwa kwevanhu vakuru pamisha inochengetwa varwere.

CHITSAUKO 8: MIBATANIDZWA YEZVENDUFU

Zvinangwa zvechitsauko

Panoperera chitsauko chino, mudzidzisi ona kuti vadzidzi vave kukwanisa:

- kutsanangura zvinoitwa nemibatanidzwa yezvekuvigana.
- kubudisa zvipeto zvinoitwa panenge pafiwa.
- kuvandudza umhizha hwekunyora ChiShona chakanaka vachishandisa zvirungamutauro.
- kupindura mibvunzo yenzwisiso vachishandisa ChiShona chizere.
- kunyora pfupiso.
- kutsanangura musiyano wemadzitsi ezvipauro.

A. Nzwisiso nepfupiso: Kufa nekuvigwa kwaMachingura

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavatsanangure zvinoitwa pakuvigwa kwevafi munharaunda dzavo.
2. Vadzidzi ngavaverenge ndima yapiwa.
3. Vadzidzi ngavaite mibvunzo yenzwisiso mumapoka avo.
4. Vadzidzi ngavanyurure pfungwa huru dzepfupiso, vagonyora pfupiso mumabhuku avo vachitevedza zviga zvekunyora pfupiso.

Mhinduro

1. Machingura, aive maneja papurazi.
2. Mafios
3. VaSimbi - vaienda vachinoona Machingura kuchipatara kana vapfuura nekuZowa Growth Point/ vakakwanisa kubatsira nemombe yeusavi hwakadyiwa parufu/ vakataridza kurwadziwa kukuru pavakanzwa nezverufu rwaMachingura
4. kuchipatara cheZowa/ mupurisa Sajeni Chikwepa.
5. Tsananguro yemashoko ari mundima
   (a) kurira kwerunhare
   (b) kuneta/ kusuruvara
   (c) kusunga chiso
   (d) kupinda bato rekuronga kuvigwa kwake.
6. Chomungore Burial Society / Zimbabwe Burial Society.
7. kuti munhu arongere rufu rwake, ogadzira nzira yekuvigwa nayo/ kuronga pamwe chete kana muri mukadzi nemurume/ kuronga ramangwana redu kuti rufu rusatambudza vasara.
8. Pfupiso
   - runhare runosvika ruchiudza VaSimbi nezverufu rwaMachingura.
   - kurwadziwa kwevanhu nerufu urwu.
   - kuchemerwa papurazi, ndokuzonovigwa kwaMan’a.
   - bhokisi nemari yechikafu kubva kuBurial Society.
   - mombe yeusavi kubva kuna Simbi.
   - hama hadzina kunetsekana kubvisa mari yekushandisa panhamo.
   - Robson anozotenda vanhu nekuchema pamwe navo uye kuti vaende kunodya.

CHITSAUKO 9: MADZINZA EVANHU

Zvinangwa zvechitsauko

Panoperera chitsauko, mudzidzisi ona kuti vadzidzi vave kukwanisa:

- kutsanangura kuti mutupo chii.
- kujekesa kwakabva zvemitupo nemadzinza.
- kudeketera mutupo wake.
- kupindura mibvunzo inobva mundima yaverengwa.
- kunyora rondedzero vachirunga mutauro nekushandisa zvimiso pakakodzera.
- kutsanangura mhando dzezvipauro dzakasiyana.

A. Nzwisiso nepfupiso: Mitupo nemavambo ayo

Maitirwo echidzidzo

1. Hurukuro pakati pevadzidzi nemudzidzisi vachitsanangura chinonzi mitupo nezvidawo.
2. Vadzidzi ngavadome mitupo yavanoziva nezvidawo zvacho.
3. Vadzidzi ngavaverenge ndima vagopindura mibvunzo.

Mhinduro

1. imhuka/ nhengo yemhuka/ shiri/ zvipuka zvemumvura zvinowanikwa zvichierwa nevanhu.
2. vanhu vane mutupo umwe chete, ukama uhu hunogona kuva hwaamai, baba uye kugarisana.
3. vazhinji vaida kuva pachavo, chindini umbimbindoga.
4. vatorwa vanenge vagarisana uye vanoroorerana pachiumbwa ukama hwakasimba
5. Kutsanangura ndevo:
   (a) chipfuwo chinobviswa kuchenura vanhu vanenge varoorana asi vaine hukama.
   (b) nhubu
   (c) kuda kungoita zvako wega/ kufunga zvakanakira iwe chete
   (d) izita rekuzvirumbidza revanhu vane mutupo wavo
   (e) vanhurume vakura
6. (a) madzitateguru
   (b) mbirimi
7. Pfupiso
   - kukosha kwemitupo.
   - hama dzepedyo ndevekwababa/ mai neukamaruswa.
   - kusaroorana paukama/ kana maroorana panobviswa chekaukama.
   - pakapatsanurana nevanhu vachienda nenyika, vakasarudza mhuka yavanokoshesa, yodyiwa nevakuru yakasangana nendudzo.
   - Vanotevera vose mudzinza havafanire kudya mhuka iyi.
   - mitupo imhuka/ shiri chipuka chinoremekedzwa nevanhu vasingafanire kuchidya.
   - mutupo une chidao/ mazita ekuzvirumbidza ayo aizodetembewa nayo vachitsanangura zviito zvemhuka inova mutupo wavo.

CHITSAUKO 10: DZOKORORO YEKUTANGA KWEGORE

BEPA REKUTANGA: RONDEDZERO, NZWISISO NEPFUPISO

Maitirwo echidzidzo

1. Mudzidzisi ipa vadzidzi zvishandiswa zvebvunzo.
2. Vadzidzi ngavaite sarudzo yemibvunzo yakareruka mukunyora bvunzo.
3. Vadzidzi ngavanyore nenguva yapiwa nemudzidzisi.
4. Mudzidzisi ongorora kunyorwa kwebvunzo.

Chikamu B: Nzwisiso nePfupiso

Mhinduro

1. mombe/ gudo/ chapungu/ hungwe/ nyoka
2. raipa chenjedzo yechakaipa chingawire mamwe aro.
3. chapungu kuridza kwachaiita mapapiro zvaitoreva kuvepo netsekwende/hungwe yaitaridza rufu nokuuya kwemvura.
4. hovo ikapinga mugwagwa zvaireva kuti rwendo rwakona/ kana muredzi wehove akaenda nehunga asina kuibvisa musoro zvaidana munyama pamusha.
5. (a) zvinhu zvasanduka
   (b) munhu aisakwanisa kuenderera mberi nerwendo.
   (c) midzimu
   (d) mombe yemudzimu
6. zvakapera/ nzira dzekufambisa mashoko idzi hadzisisiko
7. Pfupiso
   - nzira dzekufambisa mashoko nhasi dzawanda.
   - hovo nehunga, makudo zvaifambisa mashoko nemaitiro azvo.
   - hovo ikapinga mugwagwa zvaireva kuti rwendo haruchabatsira.
   - makudo aichema zvaibatsira kuraira pamusoro penjodzi.
   - handira yaitaridza kusagadzikana ichimhanya yakananga kudanga kutaridza kuti midzimu yoda doro.
   - chapungu nehungwe zvaishandiswa nevarwi vehondo yerusununguko kutaridza kuri kubva muvengi.
   - kuridza ngoma kwaireva kufa kwamambo, kudana mafaro, kuudza mauto hondo yapinda munzanga.
   - hwamanda yaishandiswa kuyambira kuti varwi vagadzirire kurwisa mhandu.

BEPA RECHIPIRI : ZVIRUNGAMUTAURO, MISAMBO YEMUTAURO NEMUTAURO

Chikamu A: Zvirungamutauro nemisambo yemutauro

1. (i) Ndisvike ndisvike yakaradza vazhinji panzira.
   (ii) Katsindi kuchema huona bako.
   (iii) Kure kwegava hakuna mutsvubvu.
   (iv) Mazvokuda mavanga enyora.
   (v) Chidamoyo hamba yakada makwati.
   (vi) Kudya chemuzvere hubata mwana.
   (vii) Guyu kutsvukira kunze mukati muzere masvosve.

CHITSAUKO 11: KUENZANISWA KWEMIKANA

Zvinangwa zvechitsauko

Pakupera kwechitsauko chino, mudzidzisi ona kuti vadzidzi vave kugona:

- kutsanangura jechetere (kuenzaniswa kwemikana)
- kujekesa zviri kuitwa nevanhukadzi kuzama kuzvisimudzira mudzimba, mumakereke mumabasa nemunyika.
- kuburitsa basa rechiroora pamusha.
- kutsanangura vachiburitsa zvinorehwa nenyaudzosingwi dzavapihwa.
- kuumba zviverengo nezvisarudzi vachishandisa madzitsi azvo.

A. Nzwisiso nepfupiso: Kuenzaniswa kwemikana

Maitirwo echidzidzo

1. *(Mudzidzisi ngaakwenye musoro wakakodzera.)*
2. Runesu, Simbarashe naIsheunesu.
3. VaMurisi naVaGoho
4. kwamai vaMurisi, VaSichupeti
5. (a) vakange vasingatangike/ kurambisisa.
   (b) shasha kukunda vamwe.
   (c) pakava nekunetsana.
   (d) mvura inonaya yakawanda nguva diki/ gore rinoita kwenguva diki ronayisa mvura yakawanda.
6. “Zvagara vasikana vakachimboendeswa mberi nechikoro here, atonaka zvazvadai, ngaachirorwa”
7. (a) vakan’ara furo rikapupira
   (b) uchadura
8. vainge vaona kuti mwanasikana wavaive vasingade kuendesa kuchikoro ndiye akavachengeta.
9. Pfupiso
   - VaMurisi naVaGoho vaive nevanakomana vatatu naChiedza musikana.
   - vaironga pamwe chete murume ari hurudza.
   - VaMurisi vakaronga kuroodza Chiedza achipedza gore rechinomwe.
   - VaGoho vakashinga kuendesa mwana kuchikoro.
   - VaGoho vanoita maricho kusvika Chiedza apedza fomu yechina.
   - anobatsirwa naVaZiki kuwana bhezari akabhadarirwa kusvika apedza fundo ave chiremba.
   - Chiedza anosimudzira mhuri yake kuti ibudirire.
   - baba wake vanozofara nebudiriro yaChiedza

B. Zvirungamutauro: Kuumba nyaudzosingwi dzine nhengo dzemiviri

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavanyurure nyaudzosingwi nemadimikira kubva mundima.
2. Vadzidzi ngavatsanangure zvinorehwa nezvirungamutauro zvavadoma.
3. Vadzidzi ngavatsanangure zvinorehwa nenyaudzosingwi dzapiwa.
4. Vadzidzi ngavaumbe madimikira kubva panhengo dzemuviri dzapiwa**.**

CHITSAUKO 12: KUSHANDIRA MHURI

Zvinangwa zvechitsauko

Pakupera kwechitsauko chino, mudzidzisi one kuti vadzidzi vave kugona:

- kutsanangura mabasa anoitwa nevanhurume zvose nevanhukadzi pamusha nomubasa.
- kubudisa kushandira pamwe kwemhuri pamufaro pose nomumatambudziko.
- kujekesa matambudziko anosanganikwa nawo pakubatsirana nevehukama, mumabasa nomukurarama.
- kupindura mubvunzo yenzwisiso neChiShona chakadzama.
- kutsanangura zvinobuditswa mugirafu.

A. Nzwisiso nepfupiso: Mabasa aVaChikomo paruzevha

Mhinduro

1. vaive murairidzi paMupata Primary School.
2. mudzimai ainzi VaVimbai, vana vachinzi Munyaradzi, Sarudzai naChipo.
3. Ruben munun'una vavo.
4. Pakurima, pandufu panhimbe nezvimwe zvose.
5. (i) kana ave kutambura/ nhamo yamushungurudza.
   (ii) vave vaita zvese zvavanogona.
   (iii) kuraira
6. vose vana vavo muchikoro njere rwaiva utata.
7. chirere mangwana chigokurerawo.
8. kubatsirana nevamwe kuita mabasa/ kuriritira hama nekudzitsvakira mabasa/ kubetsera mhuri yavo uye vavakidzani.
9. Pfupiso
   - kuyemurwa kwaMunyaradzi nevanhu.
   - VaChikomo naVaVimbai vaive vadzidzisi, vaibatsira vamwe.
   - munin'ina waVaChikomo Reuben akakundikana muchikoro akachengeterwa vana naVaChikomo.
   - vaibatsirawo mabasa ose emudunhu maMapini.
   - vana vavo vaive nenjere, Munyaradzi akazobudirira ndokutyaira ndege.
   - vasikana nevana vaReuben vakaitawo makosi.
   - Reuben aiti Chikomo akaromba.
   - Munyaradzi akatangawo kubatsira hama nevamwe venharaunda kuti vapinde basa.

B. Zvirungamutauro: Tsumo

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavadome tsumo.
2. Vadzidzi ngavatsanangure zvinorehwa netsumo.
3. Vadzidzi ngavaverenge ndima yapiwa, vagopindura mibvunzo.

Mhinduro

Kutsanangura tsumo

(i) Hapana chinoitwa chakavanzika chisingazobudi pachena.
(ii) Pane dzimwe nguva munhu paanoita zvinonyadzisa zvekuti anodemba kufa.

CHITSAUKO 14: MIFANANIDZO

Zvinangwa zvechitsauko

Pakupera kwechitsauko, mudzidzisi ona kuti vadzidzi vave kukwanisa:

- kutsanangura mifananidzo yakapiwa.
- kunyora rondedzero ine urefu hunotarisirwa.
- kutsanangura mupanda 1-21 nekupa nhoredzera dzayo.
- kunyora rondedzero yemapeji mana yemifananidzo wapuwa.

A. Nzwisiso nepfupiso: Nzwisiso yemufananidzo

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavaongorore mufananidzo wapiwa vagodoma zvavari kuona pamufananidzo.
2. Vadzidzi ngavaite hurukuro mumapoka yekutsvaka mhinduro dzenzwisiso yapiwa.
3. Mudzidzisi batsira vadzidzi nehurukuro.

Mhinduro

1. Hapana ari kusekerera/ hapana ari kutaura neumwe/ vamwe kutaridza kuti pane zvavakayeva zvisiri pavakagara.
2. Zvirwere/ kugumira chikoro panzira/ kukurumidza kurambwa/kudzvanyiririrwa nevarume/ kusangana nemhirizhonga nekumbunyikidzwa kwekodzero.
3. Vana vacho vemazuva ano vanonetsa kuraira/ vanomhanyira bonde vachiri vadiki/ zvitendero zvinokanganisa mafungiro evana vazhinji/ havana ruzivo rwekodzero dzavo/ vamwe vanofuririka vasati voziva chakanaka nechakaipa.
4. Nzara/ kuitiswa nhumbu/ nhamo kana kutambura/ kushungurudzwa kudzimba dzavanogara/ kushaya ruzivo/ kushaya fundo.
5. Regai Dzive Shiri, Campaign for Female Education-CAMFED, Plan International.
6. Kubatsira vanotambura uye nherera nekuvaendesa kuchikoro/ kupa vana dzidziso muzvikoro nepamagungano akasiyana-siyana/ kuita misangano yekuraira vechidiki pamusoro pezvirwere, kuzvichengetedza.
7. Murume uyu anofanira kusungwa nekuda kwekumbunyikidza kodzero dzemwana.
8. Kusimbiswa kwemitemo inochengetedza kodzero dzevana/ kudzidzisa vechidiki kodzero dzavo/ kuranga zvakaomarara vanoroodza vana.

(Mudzidzisi ngaakwenye mhinduro dzakanaka dzanyorwa nevana.)

B. Zvirungamutauro: Tsumo, fananidzo nendevo

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavadome tsumo nefananidzo.
2. Vadzidzi vatsanangure musiyano patsumo, fananidzo nendevo.
3. Hurukuro mumapoka nekunyorwa kwebasa.

Mhinduro

1. Kuzadzisa tsumo
   (i) Pabva zino rave vende.
   (ii) Ura mapako hunozvara mbavha nemuroyi.
   (iii) Chafamba kamwe hachiteyewi.

CHITSAUKO 15: ZVIBATISO MUMATUNHU

Zvinangwa zvechitsauko

Pakupera kwechitsauko chino, mudzidzisi ona kuti vadzidzi vave kukwanisa:

- kubudisa zvibatiso zvinoshandiswa mudunhu.
- kutsanangura basa razvo mumatunhu nemumibatanidzwa.
- kutsanangura mutauro nezvivakashure zvemazita.
- kunyora rondedzero vachishandisa zvirungamutauro.

A. Nzwisiso nepfupiso: Zvibatiso nemabasa azvo padunhu

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavatsanangure zviri kubuda pamufananidzo.
2. Kuverenga ndima nekupindura mibvunzo inotevera.
3. Kunyora pfupiso nemashoko asingadarike makumi mashanu.

Mhinduro

1. matarakita/ makombaini havhesita/ marori/ motokari dzemoto nedzemafuta/ michina yekudiridzira/ ngoro nemagejo/ michina yekukuya dovi/ michina inoruka waya.
2. mushandirapamwe kubatsirana pakuita basa/ kushanda pamwe muchipana mazano/ mari pamapurojekiti.
3. zvibatiso zvemazuva ano zvinorerutsa ndima asi zvekare zvaiita kuti vanhu varwadziwe nekushanda- zvemazuva ano zvinopa goho rakapetwa kazana pane zvepasichigare.
4. mabhodho/ ndiro/ mapoto/ makapu
5. Kutsanangura ndevo dzakashandiswa mundima:
   (a) kushanda makawanda kunorerutsa basa asi pakudyawo panoda chikafu chakawanda.
   (b) vanhu vachibatsirana kuita mabasa.
   (c) midziyo yekushandisa yawanda.
6. mushandirapamwe wakanaka, unongoipira vanhu vakaipa vasingade kuona budiriro yevamwe.
7. Pfungwa dzepfupiso dzinganyorwa;
   - kukosha kwemushandirapamwe pakurerutsa basa.
   - chirongwa chegutsaruzhinji chakaparurwa nehurumende.
   - kupiwa midziyo yekurerutsa basa.
   - kubatsirana kwevanhu pakutenga midziyo yemumba munharaunda dzavo.
   - kusiyana kwegoho kare nanhasi.
   - kushandiswa kwemishina yekudiridzira neyekukohwa.
   - mushandirapamwe unoita pave nekuenzana pane vanowana nevanoshaya.
   - kuvepo kwemishina yemibato yemaoko.
   - kubudirira nekubatana kuburikidza nemushandirapamwe.

B. Zvirungamutauro: Mazita emadunhurirwa

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavadome mazitadunhurirwa.
2. Vadzidzi ngavatsanangure zvinorehwa nemazitadunhurirwa adomwa.
3. Kunyora basa mumabhuku.

CHITSAUKO 16: UPFUMI HWENYIKA

Zvinangwa zvechitsauko

Pakupera kwechitsauko mudzidzisi ona kuti vadzidzi vave kukwanisa:

- kutsanangura chinonzi upfumi.
- kujekesa musiyano pakutengesa zvigadzirwa.
- kutsanangura kuti zviwanikwa zviri munyika zvingagadzirwa sei zvichivandudzwa.
- kutsanangura zvindori.
- kubuditsa zvinowanikwa pamusambo wemuzukuru.

A. Nzwisiso nepfupiso: Zvigadzirwa

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavatsanangure zvavari kuona pamufananidzo.
2. Kuverenga ndima nenzwisiso.
3. Vadzidzi ngavaite hurukuro mumapoka vagopindura mibvunzo.

Mhinduro

1. paruware rwepaMatono.
2. zvirimwa/ zvicherwa.
3. kuwanisa vanhu mabasa/ kuwana mari yakawanda pakutengesa zvinhu zvakavandudzwa/ kugadzira mafuta nembeu dzinogona kushandiswa mwaka unotevera.
4. (a) manyukunyuku.
   (b) zvandauya ndakagukuchira.
   (c) akatiomesa mate mukanwa.
   (d) runyerekupe rwakazenga munzeve.
   (e) zvakarunda nechemberi.
5. (a) kuzvitutumadza/ munhu anoda zvekutaura paruzhinji.
   (b) Chokuda aida basa raakapiwa, aibva ataura nemoyo wese.
   (c) vanhu vakanzwa nezveshoko remusangano.
   (d) kupa munhu basa raanogona.
   (e) nzvimbo yainge yakazarisa.
6. Pfupiso
   - kuenda kumusangano kwaMatono.
   - waive wekuzivisa vanhu nhaurwa dzakabva kumusangano wedunhu raManyanga.
   - Chokuda anotsanangura kukosha kwekuvandudzwa kwezviwanikwa nezvirimwa.
   - hurudziro yekuti vanhu vasatengesa zviwanikwa nezvirimwa zvisina kuvandudzwa.
   - kuwana mari, mabasa uye kuwana mafuta kuburikidza nekuvandudza zvirimwa.
   - VaGosa vakazokurudzirawo vanhu kuti vaone zvinoda kuvandudzwa kumatunhu avo.
   - hurumende yaizokweretesa mari yekugadzira nekuvandudza zviwanikwa.

B. Zvirungamutauro: Nyaudzosingwi

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavatsanangure nyaudzosingwi.
2. Vadzidzi ngavanyurure nyaudzosingwi kubva pazvirevo zvakapiwa.

CHITSAUKO 17: MITEMO MITSVA MUZIMBABWE

Zvinangwa zvechitsauko

Pakupera kwechitsauko mudzidzisi ona kuti vadzidzi vave kukwanisa:

- kutsanangura zvakakoshera dzidzo.
- kutsanangura zvakanakira dzidzo inokurudzirwa mubumbiro idzva rezvidzidzo.
- kutsanangura zvinoreva madimikira.
- kudoma mhando dzemidzi yezviito.
- kuronga tsumo dzine mazwi akasanganiswa.

A. Nzwisiso nepfupiso

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavaverenge ndima yenzwisiso.
2. Vadzidzi ngavapindure mibvunzo yenzwisiso yapiwa.
3. Kunyora pfupiso panguva yavo.

Mhinduro

1. vakadzi vatatu.
2. chimutsamapfiwa/ barika.
3. hanzvadzi yaHohoho ainzi Chipo.
4. pfungwa yekupereka Tadzei yakakonzerwa nenhamo.
5. kuunganidza vana nekutaura navo nezvemitemo mitsva.
6. (i) vatete vainge vafa vane imba yavo saka Tadzei ndiyo yaaizoshandisa.
   (ii) kuita zvisingaite.
   (iii) mukadzi anonyanya kudiwa pabarika.
   (iv) aiti haaregi zvekuroora umwe mukadzi.
7. mombe dzakasimba zvikuru.
8. (i) aiti chaada obva ati gwizimba nacho.
   (ii) hofori yerume.
   (iii) Hohoho akazobata mazangandari, atatapurana nechimbudzi chine maranga.
   (iv) hurudza.
   (v) semuchirugu chenguruve.

9 Pfupiso
   - Tadzei akaroodzwa achiri mubhuku rechinonwe.
   - Hohoho aive nebarika ndiye akapiwa Tadzei.
   - Tadzei akaita chimutsamapfiwa chatete vake vainge vafa.
   - VaMashizha vaiva murombo nekudaro vakaendesa Tadzei kuti vapiwe mombe.
   - VaMusungwa ndivo vakazomirira Tadzei ndokuendesa nyaya kumatare.
   - Hohoho akasungwa akapiwa makore mashanu mujeri.
   - VaMashizha vakanzi varipe kana kushanda zvakaomarara pachipatara.

B. Zvirungamutauro: Madimikira

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavatsanangure kukosha kwemadimikira mumutauro weChiShona.
2. Vadzidzi ngavaumbe madimikira kubva pamazwi apiwa.

CHITSAUKO 18: ZVINOVARAIDZA VANHU

Zvinangwa zvechidzidzo

Panoperera chitsauko chino, mudzidzisi ona kuti vadzidzi vave kukwanisa:

- kutsanangura kukosha kwemitambo yakasiyana-siyana.
- kudoma zvakakosherawo mitambo yepasichigare.
- kuedzesera kutamba nekuokera mitambo yakasiyana-siyana.
- kubatanidza zvirevo na 'asi' na 'uye'
- kushandisa mazwi anoreva zvakasiyana asi achinyorwa zvakafanana.

A. Nzwisiso nepfupiso

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavaverenge ndima yenzwisiso yapiwa.
2. Vadzidzi ngavapindure mibvunzo yapiwa.
3. Kunyora pfupiso munguva yechidzidzo.

Mhinduro

1. yaive mari yekubheja.
2. usiku, nguva dzechinomwe.
3. akawanawo mukana wekuriona sezvo ainge abva kubasa.
4. madhora mashanu.
5. chikwata cheZimbabwe.
6. (i) bara
   (ii) zvekunzwa nenzeve.
   (iii) rabatwa
   (iv) ndakazongokaruka
   (v) yarakashwa
7. (i) kuona mutambo uchiitwa
   (ii) kushamisa
   (iii) kumirira kuona zvichaitika.
   (iv) kutarisira kuona/ kumirira chinhu zvakanyanya.
   (v) kutamba bhora zvakanyanya.
8. Pfupiso
   - mutambo wenhabvu pakati peLiberia neZimbabwe.
   - kuitwa kwemutambo manheru, Dankie naTemeria vanowanawo mukana wekunoona bhora.
   - kuimba nekufarira mutambo.
   - kubhadhara mari vachipinda.
   - kupemberera kupinda kwevatambi.
   - chikwata cheZimbabwe chinokunda kusvika pavanoenda kunozorora.
   - pavanodzoka Liberia inonwiswa zvimwe zvibodzwa.
   - Zimbabwe inokunda Liberia mumutambo wenhabvu.

CHITSAUKO 19: NJODZI / TSAONA

Zvinangwa zvechitsauko

Panoperera chitsauko chino mudzidzisi ona kuti vadzidzi vave kukwanisa:

- kutsanangura chinonzi tsaona.
- kudoma mhando dzetsaona nezvingaitwe kuderedza tsaona.
- kutsanangura zvinokonzera tsaona uye zvinokonzera netsaona.
- kutsanangura mutauro unoshandiswa pachitorwa.
- kupindura mibvunzo yenzwisiso nepfupiso.

A. Nzwisiso nepfupiso: Chakupa chironda

Maitirwo echidzidzo

1. Kutsanangura zviri kubuda pamufananidzo.
2. Vadzidzi ngavatsanangure nekudoma zvinokonzera tsaona dzemugwagwa.
3. Kuverenga ndima nekupindura mibvunzo.

Mhinduro

1. Tichaona nemudzimai wake.
2. babamukuru nemwana.
3. mwana
4. Susupenzi ane mukurumbira wekuti chaataura ndicho chinoitwa.
5. Kutsanangura zvinorehwa nemazwi:
   (i) zvatakasiirwa nemadziteteguru.
   (ii) hama dzainge dzatereresa.
   (iii) unhu hwakafanana nehwemadzisekuru.
   (iv) kusanyara.
   (v) kutorerwa munhu aivabatsira/ kufira nemunhu aibatsira mhuri.
6. (i) vachiita mahon’era ekugunun’una.
   (ii) hana chaakasiya, akamudonongorera zvese.
   (iii) vamwe vaingomuti tsvatu waru, zvaiwana ngwarati.
   (iv) zvichamuwanawo akazochema nemapapiro segurwe.
   (v) akange atove mushishi.
7. Pfupiso
   - kugoverwa kwenhaka yaTichaona kwakaitwa naSusupenzi.
   - kufa kwaTichaona nemudzimai wake mutsaona vachisiya Yeukai ari mudiki.
   - Gwedebu anonzi achengete Yeukai opiwa mombe ina.
   - Tipedze anoshora zvekutora fuma yemufi otsiura vanhu asi anotukwa.
   - imba nechigayo zvinotorwa Yeukai ochema achirwadziwa.
   - Tipedze anopira nyaya kuna Chamunorwa aiva gweta.
   - Chamunorwa anomirira Yeukai otsiura vanhu kuti zvekutora pfuma zvinosungisa

CHITSAUKO 20: DZOKORORO YEPAKATI PEGORE

Bepa rokutanga: Rondedzero nenzwisiso

Maitirwo echidzidzo

1. Mudzidzisi ipa vadzidzi bepa rebvunzo.
2. Vadzidzi ngavaite sarudzo yemusoro werondedzero unonyoreka nekupindura mibvunzo vachiteedza rairo kuvanyori.
3. Vadzidzi ngavanyore munguva yapiwa nemudzidzisi, mudzidzisi uchiongorora kunyorwa kwebvunzo.

Bepa repiri: Zvirungamutauro, misambo nemutauro

Chikamu A: Zvirungamutauro nemisambo yemutauro

1. Kutsanangura zvinoreva tsumo.
   (a) Zvinhu zvinosanduka/ zvinhu zvinosvika pakupera.
   (b) Munhu anogona kupukunyuka pakawanda asi kana nguva yenjodzi yasvika hapana mutiziro.
   (c) Zvinhu zvinosanduka, aimbove mupfumi anogona kuzoita murombo.
   (d) Zvinhu zvinoitika masikati zvinokanganisa kushanda asi zvinoitika manheru zvinokonesa munhu kurara.
   (e) Ukada kumhanyira kupedza zvinhu, unogona kutozozvikanganisa, ukanonoka kuzvipedza.
   (f) Munhu akashingirira kuita chinhu haashaye mubairo/ chaanobuditsa mukutsungirira kwake.
   (g) Pane zvinhu zvisingashanduke kunyange ukaedza kuzvinatsurudza sei.
2. Zvaakati *pfacha* kusvika pamusha pake, akawana musha wese wakati *ware ware/ unga unga* kuzara nevanhu ndokuti *kanha* kushamisika nazvo. Paakaona vazhinji vavo vachisvimha misodzi, hana yake yakati *bha* kurova. Akazoshinga kumutaurira kuti mwanakomana wake umwe oga Timba ainge arumwa nenyoka akafa ndisekuru vake Chamunorwa iye ndokuti mhere *kwetsu* zvakapisa tsitsi vese vaivepo.
3. (a) Kuve nerurimi runotapira
   (b) Kuteya nzeve/ kuisa zvitanda munzeve.
   (c) Kupura nyemba nemusana.
   (d) Kubatira munhu kunzara.
   (e) Kukwenya mhino nekasiyanwa.
   (f) Kuisa muromo mumhino/ kufumobata jongwe muromo.
   (g) Kuzvisikira moto muziso.
4. (a) Kuruta sebere.
   (b) Kudyirofa sembuwo.
   (c) Kutsvuka seropa.
   (d) Kunanaira serwaivhi.
   (e) Kunyangara sekuseri kwemusha.
   (f) Kuonda serumbuswa/ seshanga.
   (g) Kusviba setsito/ setsubvu dzaibvisa.
5. (a) Nenhamo/ Nedzoi/ Nedzinoparadzanisa.
   (b) Chishava pavarume.
   (c) Mamuka sei/ Marara sei/ Mangwanani.
   (d) Makorokoto.
   (e) Vadzimba.
   (f) Vabati/ Vashumi.

CHITSAUKO 21: KUZVITONGA KUZERE

Zvinangwa zvechitsauko

Panoperera chitsauko chino, mudzidzisi ona kuti vadzidzi vave kukwanisa:

- kudoma shanduko dzaunzwa nekuzvitonga kuzere.
- kupindura mibvunzo yenzwisiso nepfupiso.
- kuvandurira zviito nechivanduriro chepfumvunuro nemherevedzo.
- kushandisa zvirungamutauro.
- kunyora detembo.

A. Nzwisiso nepfupiso

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavatsanangure zvavanoziva pamusoro pehondo yerusununguko.
2. Vadzidzi ngavaverenge ndima yapiwa.
3. Vadzidzi ngavaite basa mumapoka vagopindura mibvunzo yapiwa.

Mhinduro

1. munhandare yeChipadze.
2. Chogugudza/ mauto
3. kuti vana vasafamba mitunhu inodarika makiromita mashanu vachienda kuchikoro.
4. tusikana twaiita uvhizhuvhizhu/ mauto.
5. Kutsanangura ndevo dzakashandiswa mundima.
   (a) kurira
   (b) munhu ane maitiro ake asingachakwanisi kurega.
   (c) kunakidza zvekuti munhu anopererwa nezvekutaura.
   (d) mashoko aainge akaronga kuudza vanhu.
6. hurumende yakapa mikana kune wese anoda kuti apinde mune zvematongerwe enyika zvisinei kuti mukadzi kana murume/ munhu wese ane makore gumi nesere ane kodzero yokuvhota vachisarudza vatungamiriri vavanoda.
7. kudzidzisa vakoti vakawanda basa rokurapa/ kuvamba chirongwa chekuti mushandi wega wega abatirwe mari inobatsira pakutenga mishonga yevanhu vanorarama nechirwere cheshuramatongo/ kubaya vana majekiseni ekudzivirira vana kuzvirwere zvakasiyana-siyana.
8. vatema vave kukwanisa kurimawo zvirimwa zvavo/ vave kutengesa vachiwana kurarama kuburikidza nekurima.
9. Pfupiso
   - kukwazisa vanoremekedzwa.
   - kutsanangura kukosha kwa18 Bandwe neshanduko dzakaunzwa nekuzvitonga kuzere.
   - kuvakwa kwezvikoro/ mayunivhesiti nemakoreji.
   - kuenzaniswa kwemikana yevakomana nevasikana mune zvedzidzo.
   - kukosheswa kweutano, vakoti vachiwanda, kubatsirwa kwevarwere veshuramatongo nekudzivirira vana kuzvirwere.
   - kuenzaniswa mumabasa nekugoverwa minda uye kupiwa rubatsiro nehurumende.
   - vatema vozviitira mabhizimusi.
   - vanhu vave nemukana wekupinda mune zvematongerwe enyika.

CHITSAUKO 22: MAPISHAPISHA

Zvinangwa zvechitsauko

Panoperera chitsauko chino, mudzidzisi ona kuti vadzidzi vave kukwanisa:

- kutsanangura kukosha kweutongi hweushe.
- kupindura mibvunzo yenzwisiso.
- kunyora pfupiso.
- kuvandurira zviito.
- kushandisa musambo wechivhevhano.

A. Nzwisiso nepfupiso: Ijana ranguwo

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavadome dzimba dzoushe dzavanoziva kunharaunda dzavanogara.
2. Vadzidzi ngavaverenge ndima yapiwa vagotsvaka mhinduro dzakanaka dzenzwisiso.
3. Vadzidzi ngavapfupise nyaya yaverengwa nemashoko asingadariki makumi mashanu.

Mhinduro

1. akahugadzwa naZimhungu mushure mekuratidza ushingi neutopori.
2. dunhu rake vaigara vachiridza ngoma, vachipemberera.
3. vana vake vaiwirirana zvikuru, uye vaive nerudo.
4. vaisaita hondo/ vaitengeserana nekuronzerana mombe zvakanaka.
5. zvaibva kumadzimai avo aiva neruzivasimba neundyire.
6. Kutsanangura ndevo dzakashandiswa mundima:
    (a) murwi akashinga.
    (b) mudunhu make maifarwa.
    (c) kufa, vanhu vakarwadziwa zvikuru.
    (d) mushure mekunge mambo afa, panogadzwa umwe anotungamirira vanhu.
    (e) kugara ushe pakafa baba vake, achimirira kuti pagadzwe mutsivi wekune imwe imba.
7. Dambukai aitaridza kungwarira zveushe saka rwiyo rwaireva kuti pagadzwa umwe akakodzera paumambo.
8. Dambukai aive uno mupangami aiziva shwiro dzose dzeushe hwasekuru vake Chikwenyenye.
9. Pfupiso
    - Chikwenyenye anopiwa ushe naZimhungu paanotaridza ushingi.
    - anoita vanakomana vaviri Kumurai naJangano, vaiwirirana, mudunhu maigarwa murunyararo.
    - Paakafa, ushe hwakapiwa Jangajanga nevanji.
    - kusawirirana pavana vaJangajanga naKumurai.
    - kufa kwaKumurai asina kumbogara umambo, oteverwa naJangajanga.
    - Budzi, mwana waJanga anosanotonga, achifanira kuzosiira Dambukai.
    - kurambira pachigaro zvokonzera kuvengana.
    - kutongwa kwenyaya nemadzishe, Budzi otorerwa umambo pachigadzwa Dambukai.

CHITSAUKO 23: KUTUMIRA MASHOKO

Zvinangwa zvechitsauko

Panoperera chitsauko chino, mudzidzisi ona kuti vadzidzi vave kukwanisa:

- kudoma nzira dzaishandiswa kare kutumira mashoko.
- kudoma nekutsanangura nzira dzavako dzekutumira mashoko mazuva ano.
- kupindura mibvunzo yenzwisiso.
- kutara magirafu.
- kuvandurira zviito.

A. Nzwisiso nepfupiso

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavaverenge ndima yapiwa.
2. Vadzidzi ngavaite mapoka ekutsvaka mhinduro dzakakodzera.
3. Vadzidzi ngavanyore basa mumabhuku avo.

Mhinduro

1. (*mudzidzisi ngaakwenye mhinduro yakakodzer*a)
2. mafambisirwe emashoko mazuvano.
3. nhume/ hwamanda/ chiutsi/ ngoma/ kusimudza micheka
4. kunyora tsamba
5. watsiapu/ tuwita/ inisitagiramu
6. Kutsanangura ndevo:
    (a) kuseka zvikuru
    (b) kuzvioona zvinhu zvichiitika.
    (c) kushandisa runhare.
    (d) kuvapa runhare rudiki
    (e) kuwana doro rapera
7. nyakuverenga aizoverenga nhema/ yaitora nguva kuti isvike kumuverengi.
8. panenge pafiwa nemunhu mukuru/ mambo.
9. Pfupiso
    - Mandisenga aitaura naChiedza aive kuAmerica parunhare.
    - VaMangachena vanoshamiswa nekufambisa mashoko.
    - kare kwaive nengoma nhume, utsi, hwamanda.
    - shoko rainonoka kusvika, uye mimwe micherechedzo yaisanzwikwa nevose
    - zvakange zvakanakawo nokuti vatema vaigara vakaungana panzvimbo imwe saka mashoko aikurumidza kunzwika
    - pakazotanga dzidzo, kwakatanga kushandiswa tsamba, dzainonotsa kusvitsa mashoko, uye muverengi aigona kukanganisa kuiverenga.
    - mazuvano tsambambozha, runhare, zvotumira matsamba achisvika ipapo, nefakisi, watsiapi, tuwita, inisitagiramu zvinonakidza kushandisa.
    - kupiwa kwaVaMangachena runhare rwekushandisa.

CHITSAUKO 24: KUGOVA NHAKA

Zvinangwa zvechitsauko

Pakupera kwechitsauko chino, mudzidzisi ona kuti vadzidzi vave kukwanisa:

- kutsanangura kugovewa kwenhaka kwaiitwa kare.
- kuongorora zvinoreva mutemo maringe nenhaka, mubumbiro idzva remutemo.
- kuedzesera misambo yakasiyana yemutauro.
- kuvandurira zviito nezvivanduriro zvakaturikidzaniswa.
- kuedzesera mutambo wekurova guva.

A. Nzwisiso nepfupiso: VaMushavhi vanodzoswa mumusha

Maitirwe echidzidzo

1. Vadzidzi ngavatsanangure tsika yekurova guva.
2. Vadzidzi ngavaverenge ndima yapiwa.
3. Vadzidzi ngavaite basa mumapoka.
4. Vadzidzi ngavapindure mibvunzo yenzwisiso.

Mhinduro

1. Nyamavhuvhu
2. mbudzi nemombe
3. kunodya nyama
4. sekuru Chidhika - zvaireva kuti mushakabvu afara nekudaro mutambo waichibva watanga.
5. vakange voziva kuti hapana chichakonesa magadziro uye vaizodya nyama.
6. kudoma mazwi ari mundima anoenderana netsanangure dzapiwa.
   (a) mbudzi yemhutsashungu
   (b) nhomba
   (c) yakanga yakatunga muti.
   (d) mbundurira
   (e) dungwe rongondo
   (f) aturunure
   (g) nyama dzemurandu
7. Pfupiso
   - magadziro aMushavhi, kwaMuroi muna Nyamavhuvhu.
   - kwakaendwa neveukama neveraini.
   - kudira mbudzi yemhutsashungu doro, mutambo wotanga.
   - kuurawa kwembudzi, yodyiwa isina munyu.
   - kunodeketera kumakuva nekudira doro, mambakwedza.
   - vakuru vanodzoka vachiimba mudzimu wobuda pamwanakomana waMushavhi, wovimbisa kutaririrra mhuri.
   - kucharika uta kwamai Chitsvene nekugovewa kwenhaka, vosarudza kuchengeta vana vano vasina kugarwa nhaka.
   - kupiwa murandu kwevanoremekedzwa.

CHITSAUKO 25: MASHURA NEZVIRATIDZO

Zvinangwa zvechitsauko

Pakupera kwechitsauko chino, mudzidzisi ona kuti vadzidzi vave kukwanisa:

- kutsanangura zvakakoshera zviwanikwa zvemunyika medu.
- kutsanangura zvakakoshera kushanyira nzvimbo dzakakosha vachidziyemura.
- kudoma manzwi anoreva zvakafanana nekumatsanangura.
- kuratidza zviratidza nguva zviri muzviito.

A. Nzwisiso nepfupiso: PaMasvingo eGovere

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavaongorore mufananidzo wakapiwa vagotaurirana kuti inzvimbo ipi.
2. Vadzidzi ngavaverenge detembo nekupindura mibvunzo inouya pasi paro.
3. Vadzidzi ngavanyore pfupiso.

Mhinduro

1. akavakwa zvinotaridza unyanzvi hunoshamisa.
2. varume nevakadzi.
3. kuona midhuri mirefurefu yakavakwa pasina dhaka.
4. vaigara muzimudhuri ziendanakuenda.
5. dzairidza hwamanda panguva yenyatwa/ kana paine zvikara kana vasemi kuti vanhu vazvigadzirire kunjodzi.
6. Kutsanangura zvinoreva manzwi:
   (a) mupata unoyenda mugomo.
   (b) nzvimbo yakavakwa yekuti vanhu vatizireko kana paita dambudziko.
7. kutaka/ kuvatema nemabwe avaitora pasvingo.
8. munyori anoona varume navakadzi vachivaka rusvingo kubva pamabwe eruware voenda nawo kuMasvingo vomaturikadzanisa pasina dhaka achiva midhuri mirefurefu.
9. Kutsanangura ndevo:
   (a) kunaya mvura zhinji.
   (b) kufunga zvakanyanya pamusoro pemasvingo eZimbabwe.
   (c) tichizorora.
   (d) kupererwa.
   (e) kuurawa nekutemwa nematombo.
10. Pfupiso
    - kuyevedza kweMasvingo eGovere.
    - ndiko kune muzinda wamambo.
    - pakavakwa nevakadzi nevarume pasina dhaka.
    - vashanyi vanoshamisika kuti mudhuri uyu wakavakwa nevatema.
    - munewo mudhuri waigara vakadzi vamambo.
    - pamusoro pegomo pane chikuva chaigara nharirire dzichiongorora kusvika kwemhandu nezvipuka.
    - vatema vairwisa vavengi nekuvatema nematombo aibva parusvingo rweZimbabwe.

CHITSAUKO 27: NGATISHAUREI

Zvinangwa zvechitsauko

Pakupera kwechitsauko chino, mudzidzisi ona kuti vadzidzi vave kukwanisa:

- kuedzesera nziyo dzakaimbwa nevaimbi vavanofarira.
- kuyedzesera musambo wenzveura.
- kumhan'ara mashoko ataurwa.
- kushandisa zvidudzirazviito zviviri, chemuiti nechenzvimbo.
- kupindura mibvunzo yenzwisiso nepfupiso.

A. Nzwisiso nepfupiso: Kumakuwerere kuChivhu

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavaverenge ndima yenzwisiso.
2. Vadzidzi ngavapindure mibvunzo yenzwisiso.
3. Vadzidzi ngavanyore pfupiso yenyaya yaverengwa.

Mhinduro

1. kuChivhu
2. kurangarira magamba akarwira nyika.
3. Soujah Love/ Killer T/ Jah Prayzah/ Winky D/ Mai Mashavave/ Baba naMai Charamba/ Mechanic Manyeruke
4. nokuti izuva remagamba
5. mbavha dzinoita shoma/ nyika inowana mari yekunze/ vaimbi vanowana mikana wekufamba pasi rose/ nziyo dznovaraidza dzichibatsira kuti vanhu vasafungisise uye kutamba nziyo kunosimbisisa miviri.
6. vanhu vakauya vari mavhu namarara pekusvipira tikapashaya.
7. anonzwa sekuti ane chipo chekuimba.
8. Kutsanangura ndevo:
   (i) vanoda zvekutamba
   (ii) kunakidzwa zvikuru
   (iii) kuwanda
   (iv) kuva netarisiro yakanyanya
   (v) mimhanzi yemhando dzakasiyana-siyana
9. Pfupiso
   - Terrence anonyora tsamba yekukoka Adore kubira rekurangarira magamba akarwira nyika.
   - kuchauya vaimbi vakawanda. / vanhu vachiripiswa muripo mushoma wekupinda munhandare.
   - kubira uku kunozara nevanhu vakawanda zvekuti vaimbi vanoita mari zhinji.
   - Terrence anodawo kuimba nekuti kune pundutso.
   - vaimbi vanobuda mumapepanhau/ kufamba nyika dzakawanda/ kuwana mabasa nekuoinzwawo vamwe mabasa.
   - umbavha hunoita ushoma uye vanhu vanovaraidzwa nekusimba miri nemimhanzi.
   - kurudziro yekuti Adore auye kubira.

B. Zvirungamutauro: Fananidzo

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavaverenge ndima yapiwa nemudzidzi vagonyurura fananidzo nenyaudzosingwi dzirimo.

CHITSAUKO 29: KUDYIDZANA MUHINDANETI

Zvinangwa zvechitsauko

Pakupera kwechitsauko chino, mudzidzisi ona kuti vadzidzi vave kukwanisa:

- kutsanangura zvakanakira hindaneti.
- kutsanangura zvinobuda pagirafu maringe nekushandiswa kwehindaneti.
- kuumba mazitaumbiridzwa nekutsanangura zvaanoreva.
- kushandisa musambo webembera.
- kuperetera manzwi zvakanaka zvinotarisirwa.

A. Nzwisiso nepfupiso

Maitirwo echidzidzo

1. Vadzidzi ngavatsanangure hindaneti uye kudoma zvainoshandiswa
2. Vadzidzi ngavadome midziyo inoshandiswa kuenda pahindaneti.
3. Vadzidzi ngavaverenge ndima nekupindura mibvunzo yenzwisiso.

Mhinduro

1. pahindaneti.
2. Toyota Hilux
3. kuuya kwemotokari.
4. vanga vanzwa nekudadirwa nevanhu/ vaida kuzomboendawo kunogocha kuMarondera.
5. kuenda Tanzania kunotambira mota dzevanhu.
6. nyika inowana mari zhinji yekunze inouya nevashanyi.
7. vanokwanisa kuwana chavanonyatsoda/ kuwana zvakagadzirwa zvemhando yepamusoro.
8. vave kukweshera makadhi pamishina yekuya kwavanoda kutenga.
9. vanhu havachanyanyi kunoita mudungwe kubhangi/ kusazviremedza nemari.
10. kutenga/ kudzidza.
11. kuwirirana zvikuru.
12. kutumira tsambambozha/ kutumira mari/ kutumirana mifananidzo nehama.
13. Pfupiso
    - Samson anoudza Jacob kuti atenga mota pahindaneti.
    - kukosha kwehindaneti pakurerutsa upenyu hwevanhu.
    - vanhu vowana mabasa.
    - vashanyi vowanda munyika.
    - vemabhizimusi voshambadza mabasa avo, vatengi votengawo zvepamusoro.
    - hama dzotumirana mifananidzo nokutaura nevari mhiri.
    - vanhu vorerukirwa nekutenga nemakadhi.

B. Zvirungamutauro: Mazitaumbiridzwa

Maitirwo echidzidzo

1. Mudzidzisi tsanangura mazitaumbiridzwa nekupa mienzaniso.
2. Vadzidzi ngavatsanangure zvaanoreva.
3. Vadzidzi ngavaumbe mazitaumbiridzwa kubva kutsananguro yapiwa.